باڵادی شادی و هەڵگەرانەوەی تێروانینەکان.. ڕانانی: بەکر ئەحمەد

ناوی کتێب: باڵادی شادی، چیرۆکە شیعر
نووسینی : چاوە/ فاتیح شیخ
چاپخانەی هانا سوید
ڕانانی: بەکر ئەحمەد

سەفەر یانی ئازادکردنی غوربەتە لە زیندانەکانی گەڕەکەکدا و
نیشتەجێکردنی ئەوە لە گەڕەکی بێ ماڵیدا
یانی بەکارکردنی "بادی خۆش مروور"ە وەک پۆستەچی بە پەنجەی
"بینەرە"ی مەیلێک
سەفەردەکرێ گەورەکردنی وێنەی نیشتیمان وهەڵواسینی بە بێ دیواری
ناو ماڵەوە
یان بچووککردنەوەی وێنەی گۆی زەویی و هەڵواسینی بە بێ لای
پەنجەرەی نیگاوە
فێربوونی کچەکەمە بە وتنی: بە بڕوای من
ڕەوینەوەی ترسی ژنەکەمە لەهەڕەشەکانی دەستی تەڵاق
سەفەر دەکرێ ونبوونی دەمووچاوی باوکێک بێت و
دروستبوونی دەیەها دەمووچاوی دیکەی باوک بێت.

بەشێک لە قەسیدەی: "سەفەر و باپیرەم و کچەکەم" بەکر ئەحمەد

لە ناو "لێکۆڵینەوەکانی کۆچ"دا دەربڕینێک هەیە پیی دەوترێت "ئەکولتوراسیۆن". چەمکەکە بە کورتی باس لە نیگای ئینسانی کۆچکردوو دەکات بۆ ژیان لەناو دوو ژینگەی کولتوریدا و دوو ڕەهەند لە خۆ دەگرێت.
یەکەمیان: چەندە ئینسان دەستدەگرێت بە پێوەر و بەها کولتورییەکانی خۆیەوە و دەستبەرداریان نابێت.
دووەمیشیان: چەندە ئینسان دەیەوێ لە پەیوەندییەکی دانەبڕاودا بێت لە ناو بەها و پێوەرە کولتورییەکانی کۆمەلگای نووێدا.
ڕەنگە دەموچاوی "جانوس" کە یەکێک لە پەیکەرە یۆنانییە کۆنەکانە باشترین دەربڕینێک بێت بۆ ئەم قڵیشانە ڕۆحی و دووکەرتبوونە ناوەکییەی ئینسانی کۆچکردوو. پەیکەرەکە سیمای ئینسانێکی هەیە کە

خاونی دوو دمووچاو. پشت لیک. ئینسان ل همان کاتدا پش و پاشی خیشی دبین. ل دخی کچدا، بوونی نیگایک لسر ابردوو و هاوکاتیش نیگایک ل ئایند. اگرتنی ئم بانس و بئاگابوون لوی ک نیگا دکرت چن ابگیرت ، دکوتت سر هبژاردنی ئو ستراتیژیانی ک کسی کچبر دکر هیانبژرت.

ئکولتوراسیون وکچ

لای ” بیری”، پرسی ئکولتوراسیپن دکر چند ئاراستیک ب خیو بگرت وک ستراتیژییکی هبژردراو للاین کسی کچکردوو.

یکمیان: خجیاکردنو. لم ستراتیژییدا کسی کچکردوو، بها و پور کولتورییکانی گرووپی خ ل پش هموو شتکو دادنت و هیچ پیوندییکی دینامیکی لگ کملگای نو و بهاکانیدا پکناهنت. بشیکی برچاوی کملگای کوردی دروی وات ئم دخ بسر دبن و دربینی: ئم کوردین و ترادیسیونی کوردی و بها کملایتی کوردییکان دپارزین، باشترین دربینکی ئم دخی.

دوومیان: تواندنو یان ئسیمیلاسیون. لم ستراتیژییدا، کسی کچکردوو، هموو پرد کولتوری وبها ترادیسیونییکانی نوان خی وکملگای یکمی تکدوخنت و لناو پور کولتوری و بهاکانی کملگای نودا دتوتو.

سیمیان: ئاوزانبوون. لم ستراتیژییدا تاکی کچکردوو ل نوان هردوو کولتوورکدا هلدکات و پیوندی ل گ کملگای یکم و دوومیدا ل بالانسکی ئاسایدا ادگرت.

چوارمییان: ل پراوزدا بوون. لم ستراتیژییدا کسی کچکردوو هیچ پیوندییک ب کملگای کن و نویو ناهلت. نوجوانکی ب تنها هاتوو دکر لم دخکدا خیان ببیننو.

بگوومان هلبژاردنی هریکک لم ستراتیژیان ، ب تنها وک خواستکی تاکانی ئینسانکان چاویلناکرت و پشین کولتووری و ئینتیما ئتنییکانی کسی کچکردو و ستراکترکانی کملگای نو ب درگاکردنو یان داخستن لبرانبر کچبردا ، گرنگی خی هی.

بوی ک کملگاکی کوردستان چندین دیی ئینسانی لهدت و رووددکن ئوروپا، ب خوندوار و نخوندواریو، ب نووسر و سیاسییکانییو، کچی هشتاکش ئم ل دروی وات خاونی برهمکی نووسراوی وا نین ک ژیانی ئر بناغی نووسین و

تێرامانە ئەدەبییەکان بێت. بێگوومان ئەم دەربڕینەی من گشتیگیر نییە و گەورەبوونی نەوەی دووەم و سییەمی کورد لە دەرەوەی وڵات، کۆمەڵێک ناو و نووسەری پێگەیاندووە کە هەشتا بەرهەمەکانیان وەرنەگێردراونەتە سەر زمانی کوردی. لە ولاتێکی وەک سویددا، ئینسان دەکرێت سەربەرزانە خۆی بەو نووسەرانەوە با بدات و دڵگەرم بێت بە لەدایکبوونی ئەدەبیاتێکی دیکەی کوردی کە لە زێدی یەکەمی خۆیدا گەورە نەبووە و قاچەکانی تووند لە ناو هەر دوو کۆمەلگاکەدا داکوتراوە و وەک مەلەوانێکی کارا، بە نیگایەکی ئەدەبی سەرکەوتوانەوە، بەرهەم دەخوڵقێنێ.

نالی لە " قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مروور"دا بە دەنگێک دەربەی ئەم دەخی دەرپەراندنەی ئینسانی کورد نیشاندەدات لە رۆژگارێکی دوورەوە، کە تا ئێستاش سەداکەی لە گوێچکەی زەربەماندایە. ئەو لە ئەستەمبووڵەوە کونجی خانەقاکەی خۆی دەبینێ. بەڵام ئەستەمبوڵ دیار نییە. شیرکۆ بێکەس، درێژترین شیعرو زۆرترین بەرهەمەکانی لە ستۆکهۆڵمی سویددا دەنووسێت، کەچی بە تەنها قاوەخانەیەکی گەرەکی “گاملستادن” دەبێت بە ئیکسسوارێکی ناو شیعر و لەولاشەوە حاجیحان و مەڵکەندی و مەهاباد و دیاربەکر بە هەموو کووچە و کۆلانەکانیانەوە ئامادەییان هەیە. نووسەرێکی کورد دەڵێ:" تا ئێستاش خەونێکم نەبینیوە زەمینەکەی سویدی بێت." بەڵام بۆ شاعیرێکی تەمەن لەسەر و هەشتاوە ، کانی ئاسکان و سنە و لەندەن و شاخەکانی وەلزلە تەنیشت یەکەوەن و خوێنەر بە هیچ رێگرییەکی کولتوری و ڕۆحی بە ناو کووچە وکۆلانەکانی ئەم شوینانەدا دەکرێ سەفەر بکات. پرسیار ئەوەیە: نیگا و تەروانینی ئینسان ڕوولەکوێیە؟

“بالادی شادی” سەفەری “چاوە”ی شاعیرە بۆ ڕابردوو و ئێستا و ئایندەی کۆمەڵێک خێزانی کورددا کە لە کوردستانی خۆرهەڵاتەوە دەردەپەڕێنرێن و لە سلێمانی نیشتەجێدەبن و دواتریش لە لەندەن دا دەگیرسینەوە. ئەوەی لەم بەرهەمەدا جێگای تێرامانی منە، ئەم جێگۆڕکێ نەسرەوت و سووڕانەوە هەمیشەییەی نیگایە لەسەر نەخشەیەک کە کۆچ و دەرپەراندنی ئینسانەکان کێشاویەتی.

بالادی شادی چیرۆکە شیعرێکی درێژە و لە 22 بەش پێکهاتووە.

بەڵام بەرلەوەی سەفەرێکی کورت بەناو دەرەکانی ئەم بەرهەمە شیعرییەدا بکەم، ڕوونکردنەوەیەکی کورتم دەبێت لەسەر ناونیشانی بەرهەمەکە. “بالاد” لە زمانە ئەوروپییەکاندا مێژوویەکی درێژی هەیە و سەرەتاکانی تا سەدەی 12 درێژ دەبێتەوە. بالاد بەو گۆرانییانە دەوترێت کە لەگەڵ سەمادا دەچڕدرێن و بەشێکی زۆر لە چیرۆک و بەسەرهاتی ڕۆژانە لەخۆ دەگرن. مێژووی بالاد درێژ دەبێتەوە و

چەندەها لق و پۆپی دیکەی لێدەبێتەوە. لە زمانی کوردیدا، ڕەنگە حەیران نزیکترین شیوازێکی گۆرانی بێت کە لەگەل بالاددا یەککبگرنەوە.

هەڵبژاردنی ئەم ناونیشانە بۆ ئەم بەرهەمە لەلایەن “چاوە”وە، تێرامانێکی قوڵی لە پشتەوەیە و لەگەڵ ناوەرۆکی بەرهەمەکەدا یەکانگیرد□ بێتەوە.

شەو لە نیوە ترازا بوو، لە دیسکۆ هاتبوونە دەر

بەم گێرانەوە کورتە و برووسکە ئاسایە، چاوە، کیشماندەکاتە ناو دەسپێکی چیرۆکە شیعرییەکە. ئەویش سەرەتای یەکترناسینی دوو لاوی گەنجی لە لەندەندا گەورەبووی کوردە بە ناوەکانی “شاد” و “شادی”یەوە. ئەم یەکترناسینە کورتەی نیوەشەوێکی ناو مێترۆی لەندەن، چەندین ویستگەی تری بەدوادا دێ و دەبێتە هۆکاری یەکترناسینی دوو خێزان کە هەریەکەیان لە سوچ و کەنارێکی نیشتیمانی یەکەمی خۆیانەوە دەرپ□□ندراون و لێرە گیرساونەتەوە.
“گەشە”، “دایە حەبیبە”، “شاهۆ” ، “کەسنەزان” و چەندین ناوی دیکە کە هەریەکەیان چمکێکی ئەم چیرۆکە دەکەوێتە سەرشانیان، لە بەرەو پێشەوەچوونی چیرۆکەکەدا ، هەریەکەیان دێنە سەر شانۆی رووداوەکان و لایەنێک لە مێژووی خۆشی و ناخۆشییەکانی خەلکی کورد و ژیانی نویی لە هەردوو دیوی کوردستان و لەندەندا دەگێڕنەوە.
بەڵام “بالادی شادی” هەر بە تەنها داستانی ڕۆژڕەشی و نەهامەتییەکانی خەلکی کورد نیە. بەلکو لە ڕێگەی ئەو ئاستە بەرزە لە وشیاری پالەوانەکانەوە کە نزیکایەیی□کی قو□یان لەگەل شیعر و گۆرانی کوردی و جیهانیدا هەیە، ئەم بەرهەمە دەکەنە سرود و گۆرانییەک بۆ بەباڵاداهەلدانی شیعر و گۆرانی و بەرزنرخاندنی ئەم لقە ئەدەبییانە لە ژیانی رۆژانەی ئینسانەکاندا. بالادی شادی نەک هەرحەیرانێکی درێژە بە زمانەکانی کوردی و ئینگلیزی و فارسی لە ڕیگای گۆرانی و شیعرەکانی ناو ئەم بەرهەمەوە بەم زمانانە، بەلکو حەیرانێکی “پێشەخۆشە” لە ستایشکردنی شیعر و گۆرانیدا.

یۆسۆ ئاسکەو دەمووچاوێکی دیکە

چاوە لەم حەیرانە درێژەدا، نەک هەر شیعرو گۆرانییە سادەکانی سەر زمانی خەلکی و شیعرە بەناوبانگە کوردی و جیهانییەکان بەسەردەکاتەوە لە ڕیگەی ئاخاوتنی پالەوانەکانەوە، یاخود لە ڕێگەی منی گێڕەرەوەی چیرۆکە شیعرییەکەوە، بەلکو ڕاستکردنەوەیەککیش بۆ ئەم مێژووە هەلەیە دەکات کە بەشێک لە شاعیرە گوومناوەکانی کوردوستان ڕووبەڕویی بوونەتەوە. ئەو□ تانێ لە مێژووی ئەدەبی کوردی “”عەللادین سەجادی”دا، مەرگی یەکێک لە شاعیرە جوانەکانی هەورامان

“یەسە ئاسکە” دوو دێڕی پێڕەوا دەبینریت: “پیاو، شاعیری خان ئەحمەد خانی ئەردەڵان (1638ـ1592)، لە موسل مردووە.”
بەڵام لە زمانی کەسنەزانەوە کە یەکێک لە پالەوانە جوانەکانی “بالادی شادی”یە، ئاواهی ئەم چارەنووسەی یەسە ئاسکە دەتە گێڕانەوە: ” یەسە ئاسکە خۆشخوان بووە، جوانخاس بووە، دەمڕاس بووە. لە دیوەخانی خانەکەی مەشهوور بە “خانی کول خانان”، شیعرو گێڕانی وتووە، لە قسان، بە تۆمەت و تاوان بە ئەمری خان لە چینی دیواریان ناوە. قوڕیان بەدەمیا کێشاوە، تا هەناسەی لێبڕاوە. مەشهوورە تا ئاخر نەفەس، یەسە ئاسکە بە شیعرەکانی هەجووی خانی کردووە تا مردووە.”
بالادی شادی و زمان.
بەکارهێنانەکانی زمانی ئینگلیزی چ وەک شیعری شاعیرانی دیکەی ئینگلیز و تیکستی گێڕانییە ئینگلیزییەکان، بەرهەمی شاعیرانی فارس و بەکارهێنانی دیالێکتی کوردی نەوەی دووەم و سییەمی منداڵەی کوردی لە ئەوروپا گەورە بوو کە لە دراما تەلەفیزیۆنە کوردییەکاندا جێگای گاڵتەجارییە بە زۆر کەس، ئامادەییەکی لەرادەبەدەر و بەرچاوی دیالێکتی هەورامی و سنەیی لەم بەرهەمەدا، جوانییەکی لەرادەبەدەر بەم بەرهەمە دەبەخشیت و بە هیچ سەکردنەوەیەک لەوەی کە خوێنەر دەکرێ تێبگات یان نا، لە ناو دێرەکانی ئەم بەرهەمەدا بە بێ هیچ ژێرنووس و دروستکردنی فەرهەنگۆکێک ئامادەیان هەیە.
لەپاڵ ئەم ئامادەییە گەورەیەی زمانە جۆراوجۆر و دیالێکیە پەراوێزخراوەکانی زمانی کوردیدا لەم بەرهەمەدا، زمانجوانییەک لە ناو دێرەکاندا دەدرەوشێتەوە کە تەنها لە نەوەی “چاوە” و “سوارەی ئیلخانیزادە”ی شەستەکانی سەدەی ڕابردووی کوردستانی ئیراندا دەکرێ بەشوێنیدا بگەڕێیت. سەیرێکی ئەم وشانە بکەن!
پێشەخۆشە، خەمپەدان، مەیمانی،وەختارە، وەلەکان، عەلەندەوام، تەمایەر، تیتاڵی، تواشا … هتد

جەنگی نەوەکان یان پێکەوەدوواندی یەکتری

دەربڕینێکی سادە و جوانی منداڵێکی تورک هەیە کە دابڕانی نەوەکان لەیەکتری و ئینتیماکانییان بە ژینگەی یەکەمی دایک و باوک و نیشتیمانی دووهەمی دوای نیشتەجێبون لە پرۆسەی کۆچدا، جێگایەکی تایبەتی هەیە بۆ ئاماژەپێدان تا بزانین چۆن چاوە لەم چیرۆکە شیعرییەدا بە دەرئەنجامی پێچەوانەی ئەم دەربڕینە دەتەنگەی خوارەوە دەگات. دەربڕینەکە ئاواهییە: “نیشتیمانی باوکم، نیشتیمانی غەریبی منە. نیشتیمانی من، نیشتیمانی غەریبی باوکمە” .
ئەم دابەشبوونە سادە و واقعییە کە لە زمانی نەوجەوانێکەوە دەتە

دەربڕین، ئەو خاڵەی سنوورجیاکردنەوەیە کە ئینتیمای نەوەکان بە جوگرافیا جیاوازەکان و دروستکردنی پردی بەیەکگەیشتن لە نێوان منداڵ و دایک وباوکدا، بە سروودەکانی "چەند شیرینە لام" و "خوایە وەتەن ئاواکەی" دروستناکرێتەوە. ڕەنگە ئەمە وێنەیەکی گشتیگیر نەبێت، بەڵام ڕاستییەکە و زۆربەکانی کەچ دەیهێنێتە پێش.

"چاوە" لە بالادی شادیدا ئەم دابرانەی نەوەکان هەندە سادە دەهێنێتە پیش کە لەگەڵ بەریەککەوتنە رۆژانەییەکانی دایک و باوکاندا لەسەر پرسیارە سادەکانی ڕۆژانە، جێگایەک دەدۆزێتەوە کە نە نیشتیمانی یەکەمی دایک و باوک مەمەلکەتی غەریبی نەوەکانە و نە نیشتیمانی غەریبی دایک و باوکەکان، بە تەنها نیشتیمانی نەوەکانە.

ئەو ڕایەلەیشی کە ئەم نەوە جیاوازانە بەیەکەوە دەبەستێتەوە، شۆرشی ژینایە کە نەک هەر بە تەنها مەراقێکی گەورەی پالەوانەکانە کە لە زێدی خۆیان دەرپەڕێندراون، بەلکو ئومێد و خەونی ئەوە نەوە نوێیەشە کە بە ئومێدەکانی دایک و باوکەوە پەیوەست دەبن.

بالادی شادی بە تەنها چیرۆکە شیعرێکی ئەو ڕووداوانە نین کە ڕوویانداوە و لە تیکستێکی ئەدەبیدا تۆمارکراون، بەلکو وێناکێشانی دنیایەکە کە دەبێت وابێت. ئەو پرسیارەی کە خوێنەر دەکرێ بەزەینیدا بێت رەنگە ئەوە بێت کە ئایا ئەم پالەوانانەی ناو ئەم چیرۆکە شیعرییە چەند نوێنەرایەتی کۆمەلگای دەرەوە و ناوەوەی کوردی دەکەن؟

بە بڕوای من، بالادی شادی تێروانینی ئەو کەمایەتییەی کۆمەلگای کوردییە کە بەشیکی گەورەی ئەو تێروانینە کولتوری و پێوەرە کۆمەلایەتیانەیان تێکشکاندووە کە لەمرۆدا لە ئاستی کولتور وبەها وپێوەری بالادەستدان لە کۆمەلگای کوردستاندا. هەر ئەم نیگایەشە کە ئەم چیرۆکە شیعرییە دەکاتە خەونێکی ئایندەییانە.

دەڵێن: لە کاتی گەیشتنی بنەمالەیەکدا بە دەرەوەی ولات، زەمەنی پێکەوەژیانی ئەندامانی خێزانێک بەم شیوازەی خوارەوە لەتدەبێت.

" باوکەکانمان لە دوێنەدا دەژین، ژنەکانمان لەمڕۆدا و منداڵەکانیش لە سبەینێدا"

ئەگەر چرکەساتی گەیشتنی خێزانێک بەمشیوازە لەت ببێت و ئەندامانی ئەم خێزانە لە دوینی و ئەمڕۆ و سبەینیدا جێگا بۆ خۆیان بگرن، ئەوسا بە ڕۆشنی ئەو زەبرە سایکۆلۆژییە قورسە هەستپێدەکرێت کە پرۆسەی کۆچ و دەرپەراندنی ئینسانەکان لە پاش گیرسانەوەیان لە کۆمەلگای دووهەمدا ، دووچاری دەبنەوە.

بەلام چاوەی شاعیر لە بالادی شادیدا، ئەم زەبرە قورسەی تێکشکاندنی کات زۆر سەرکەوتووانە تێکدەشکێنێت و لەبری ئەوەی لە دوێنی و ئەمڕۆدا جێگایەک بۆ خۆی هەلبژێرێت، لە سبەینێدا ڕادەوەستێت.

جێگایەک بە پێی هاوکێشەکانی کۆچ دەبوایە وا نەبوایە. هەڵبژاردنی ئەم گۆشەنیگایە بۆ مامەلەکردن بە پرسیاری کۆچ، بۆ پیاوێکی تەمەن سەر و هەشتا ساڵ، بالادی شادی دەکاتە یەکێک لەو بەرهەمە ناوازانەی کە مامەلەیەکی زۆر مۆدیرن بە پرسی بوونی ئینسانی کورد دەکات لە کۆچیاندا. ئەگەرچی کوردستان بە هەموو ئازار و خۆشی و ناخۆشییەکانییەوە لە دێرەکاندا ئامادەیی هەیە.

لە پاش رووداوەکانی ساڵی ١٩٦٨ ی پۆلۆنیادا کە کامپینێکی "جوونەفرەتی" دەولەت لە پشتیەوە بوو، ٢٠ هەزار هاولاتی جوو ناچارکران کە پۆلۆنیا جێبێڵن. لە تەنیشت یەکێک لە ویستگاکانی وارشۆدا، کۆنە تابلۆیەک بەجێماوە کە لەسەری نووسراوە:" ڵیرە ئەوان زیاتریان لە پاش خۆیانەوە بەجێهێشت لەوەی کە پێشتر هەیانبووە"

بالادی شادی، گێرانەوەی مێژووی بەشێکی کەمی خێزانی کوردە کە لە دوای کۆچیانەوە ، زیاتر لەوەمان بۆ جێدەهێڵن کە پێشوو تر خاوەنی بوون.